

ОЦЕНКА НА АТРАКТИВНИЯ ПОТЕНЦИАЛ НА НЯКОИ КАРСТОВИ ЛАНДШАФТИ

П. Стефанов

В основата на рационалното използване на ландшафтите както като цяло, така и на отделните им компоненти селективният подход трябва да стои на преден план. Отчитайки сегашното им състояние и прогнозирайки бъдещото им развитие, като се имат пред вид нуждите на народното стопанство, на всеки отделен природно-териториален комплекс следва да бъде определено възможно най-подходящо място в системата на земеползуването.

В съвременните условия с оглед на нуждите на народното стопанство могат да се разграничат пет основни типа земеползуване: селско стопанство, горско стопанство, промишлено-селищно и транспорт, рекреационно. Необходимостта от селективен подход може ясно да проличи при обосноваване на препоръки за резервация, в една или друга форма на определени ландшафти и при изграждане на териториално-рекреационни системи (ТРС). Най-важен момент при проектирането на ТРС, както е известно, е оценката на природните и социално-икономическите условия.

Какво участие трябва да взема географът-ландшафтовед в оценката на природните условия, разгледани в технологически, психологически и физиологически аспект? Едва ли е от компетентността на географа оценката на даден природен компонент или ландшафт от физиологична гледна точка. При наличие обаче на достатъчно представителна информация от страна на компетентни специалисти (курортолози, лекари) този раздел на оценката на природните условия може да бъде извършен от физикогеограф-отраслевик или ландшафтовед. Според нас и по отношение на технологическия аспект при оценка на природните условия във връзка с проектирането на ТРС не винаги географските познания могат да се окажат достатъчни. Явно е обаче, че по отношение на психологическия аспект (оценката на атрактивността) географът-ландшафтовед има приоритет поради подробното познаване на обектите и компонентите на природната среда. И както утвърждават авторите на „Теоретически основи на рекреационната география“ (1975 г.), при оценка на природните условия най-голяма роля играе естетическата им оценка, доколкото при останалите равни условия на териториите, притежаващи зна-

чителна естетическа ценност, се отдава явно предпочитание. В същата теоретична работа екзотичността на дадена територия (от нея много зависи естетическата ѝ ценност) е определена като степен на контрастност на мястото на отдиха по отношение на местоживеенето. а уникалността — като честота на повтаряемост или неповторимост на обектите и явленията, като, разбира се, категорията уникалност е тясно свързана с категорията екзотичност. Имайки пред вид гореизложеното, съвсем логично изниква въпросът: какви са отношенията между понятието атрактивност и понятието естетичност и трябва ли да поставим знак за равенство между тях. Считаме, че естетичността е мислена, зрителна картина, която се формира в съзнанието на субекта вследствие възприемането на атрактивността на ландшафта. В такъв случай атрактивността встъпва във формата на естетическа ценност за рекреацията по две причини:

1. В рекреацията значително място има психоемоционалното потребление на природните обекти.

2. За други сфери на човешката дейност физиономичните черти на ландшафта не са съществени, защото не влияят на крайния резултат на съответната дейност.

И така атрактивността, определена като обективно съществуваща степен на привлекателност, е все още трудно измерима категория независимо от редицата опити в това отношение, особено през последните години. Зависимостта между свойствата на природните обекти и оценката на атрактивността им засега почти не е известна. Приведените по-долу особености на категорията атрактивност (в смисъла на природно-туристическа атрактивност) илюстрират отчасти и трудностите при отчитането им.

1. Атрактивността се реализира само в сферата на субект-обектните отношения, в сферата на психоемоционалното потребление.

2. Измененията на субекта се отразяват на нейната оценка — в различните исторически общества по различен начин са били възприемани различните природни дадености.

3. Привлекателността — атрактивността, се проявява само чрез физиономичната характеристика на ландшафта (ПТК).

От гореизложените особености произтича необходимостта да се отчита за какъв вид туристическа дейност и за каква категория туристи атрактивността е туристическа потребност. Нужно е да имаме ясна представа за потребителя (туриста) и във връзка с това и съответно оценката на атрактивността да има целеви характер. Трябва да се характеризира самият субект, за когото е предназначена атрактивността.

По-нататък ще се спрем, макар и бегло, на физиономичните особености на някои карстови ландшафти. Според Я. Раушер (1977 г.) карстовите ландшафти в една или друга степен се явяват „екзоти“ както по отношение на съдържанието, така и по отношение на физиономията в сравнение със съседните неокарстени територии.

В това отношение на първо място безспорно стоят подземните карстови ландшафти. Очевидно различията в степента на атрактивността на подземните и надземните карстови ландшафти се дължат на факта, че надземните карстови ландшафти имат ландшафти-аналоги, а подземните (пещерите) в изключително висока степен се явяват неповторими и оттам те са с изключително висока атрактивна стойност ландшафти. Що се отнася до надземните карстови ландшафти, трябва да подчертаем, че те се характеризират също със значително своеобразие, особено каньоновидните участъци на реките, обикновено на фона на добре изразени в морфографско отношение карстови плата. Съчетанието на ясно изразени скални венци с пещери и пещерни ниши, с многобройни прагове, водопади и еворзионни котли в тесните и дълбоки каньоновидни долини, наличието на специфична растителност, особено в скалните участъци, придават изключително привлекателен вид на ландшафта като цяло. Не случайно Плитвицките карстови езера в Динарските планини или пък каньонът на река Морача в Черна гора и пещерата Постояна в Словения са едни от най-известните природно-туристически обекти не само в цяла Югославия, но и в цял свят. Нещо повече — някои познавачи на природните красоти поставят Плитвицките езера наравно с Йелоустоунския национален природен парк и Големия каньон на река Колорадо (примерите в Югославия не са избрани случайно, тъй като там има най-широко разпространение класическият карст). В Словакия, в източната част на Ниските Татри, на базата на широко разпространение на различни карстови явления със специален статут е оформен обширен туристически комплекс, носещ привлекателното име „Словенски рай“.

Имайки пред вид изложените положения във връзка с атрактивността, считаме, че един от най-важните пътища за намаляване на субективността при оценката на атрактивността на ландшафта е методът на анкетиране. Както утвърждават Мухина, Веденин и Данилова в сб. „Теоретически основи на рекреационната география“, (1975), естетическата оценка в най-голяма степен зависи не само от свойствата на обекта (морфоложката структура на ландшафта, неговия зрителен образ — пейзажа), но и от състоянието на субекта, неговата принадлежност към определени социални, възрастови и етнически групи.

Съобразявайки се с тази постановка, анкетирахме 42 чуждестранни специализанти и аспиранти, временно пребиваващи у нас, живеещи в Студентското градче в София. За целта бе организирана прожекция на 80 цветни диапозитива, отразяващи едни или други елементи на карстови ландшафти в Деветашкото карстово плато, Беляковското и платото Стражата. След прожекцията участващите попълниха анкетни листове със следния вид:

1. От коя страна идвате.
2. Постоянно местожителство.
3. Пол.
4. Възраст (в год.).

5. Образование, специалност.
 6. Време на пребиваване в България.
 7. Кои туристически места сте посетили в България.
 8. Виждали ли сте други подобни местности, да, не.
(имат се пред вид показаните диапозитиви)
 9. Къде.
 10. Харесват ли ви тези природни обекти:
 - а) не ми харесват
 - б) безразличен съм
 - в) харесват ми
 - г) харесват ми много.
 11. Кое най-много ви харесва: водопад, каньон, езеро, пещера, растителност (дайте оценка на всеки един природен обект, използвайки числата от едно до три включително).
 12. Имате ли във вашата страна подобни природни картини.
 13. Каква разлика има между природните картини във вашия край и това, което видяхте:
 - а) няма разлика
 - б) малка разлика
 - в) голяма разлика.
- Разбира се, основен, най-важен въпрос от анкетата е въпросът за оценката (по трибалната система) на отделните елементи на ландшафта: водопад, каньон, езеро, пещера, растителност. Използувани бяха диапозитиви от каньоните на реките Дряновска, Андъка и Янтра в карстовото плато Стражата, на река Негованка и р. Бохот и Беляковското карстово плато, диапозитиви от пещерата „Бачо Киро“ и пещерата „Андъка“ край Дряново, както и на такива от два малки язовира в Беляковското карстово плато и няколко карстови езера в Деветашкото плато. По отношение на растителността бяха подбрани места с обилие на естествени високодекоративни цъфтящи видове (люляк, смрадлика, божур — типични за карстовите ландшафти).

Целта на анкетиранието е да се установят различията в психо-емоционалното възприятие на природни картини, които в една или друга степен са обичайни или пък необикновено екзотични за хора с различна етническа принадлежност, хора, формирали своето психо-емоционално отношение към природните дадености в други райони, повече или по-малко различни от показаните природни обекти.

От анкетираниите 42 души седем са от СССР (Московска област — 5, Белорусия — 1, Казахстан — 1), от Полша — 4 (главно от Варшава — 3), Куба — 4, Франция — 3, Ирак — 3, Скандинавските страни (в т. ч. Дания) — 4, Чехословакия — 2, Япония — 2, Гвинея — 2 и по един от Югославия, Коста Рика, Кипър, Доминиканската република, Белгия, Ливан, Унгария, Чили, Сирия, Того, Гърция.

Всички анкетирани са с висше образование, представители на интелигенцията, с незначителни различия във възрастта (преобладаващото мнозинство са от 25 до 33 години). От получените резултати привеждаме два твърде показателни примера, отразяващи различията във възприемането на отделните природни обекти:

при минимална оценка 1, а максимална 3 жителят на Югославия посочи за водопад — 1, каньон — 1, за пещера — 1, за езеро — 2

и за растителност — 2; датчанинът посочи оценка 3 за всичките елементи;

финландецът посочи за водопад — 1, за каньон — 3, за пещера — 3, езеро — 1, растителност 1, а жителите на Ирак (усреднено) за водопад — 2, каньон — 1, езеро — 3, пещера — 2, растителност — 3.

Естествено на психо-емоционалното възприятие оказва влияние съответната среда на местоживеене, природните дадености, с които съответният жител е привикнал, и, разбира се, където и най-често е провеждал туристическа дейност. С цел изясняване на закономерностите в психо-емоционалните възприятия на посочените елементи на карстовите ландшафти разделихме анкетираниите лица в следните групи:

1. Показаните елементи на карстови ландшафти отсъствуват напълно в района на местожителството (Дания, Белорусия, Белгия, Финландия и др. — общо 13 души).

2. В района на постоянното местожителство ландшафтите имат по-малко или повече физиономично сходство с показаните елементи на карстови ландшафти (Куба, Норвегия, Ирак и др., общо 22 души).

3. Живеещи в райони с широко разпространение на карстови ландшафти, близки с показаните (Югославия, Франция и др. — общо 7 души).

При съставянето на групите бе спазено положението, че районите, където карстовите ландшафти не са развити, са повече, отколкото районите с широко разпространение на карстови ландшафти, имайки пред вид обаче, че районите с близки до показаните ландшафти превишават по своя брой както районите с ясно изразени такива, така и тези, където отсъствуват. По такъв начин изборът на анкетираниите и тяхното разпределение по групи съответствува в известна степен с действителното разпространение на карста. От посочената по-долу таблица може да се получи реална представа за закономерностите при възприятията на показаните елементи на карстови ландшафти (вж. табл. 1).

От анализа на резултатите в таблицата се палат следните изводи:

1. С най-голяма степен на атрактивност се явяват каньоните поради ясно изразеното си своеобразие.

2. По отношение на пещерите може да се определи същата степен на атрактивност с тая разлика обаче, че същите за лицата от трета група не се явяват значително атрактивни.

3. При съпоставката на данните за сумарна оценка ($\sum_1^n x$) ясно проличава тенденцията на намаляване от първа към трета група. На-

Таблица 1

Групиране на анкетираните	Елементи на карстовите ландшафти, оценка					Сумарна оценка	
	водопад, X_1	каньон, X_2	езеро, X_3	пещера, X_4	растителност, X_5	$\sum_{i=1}^n X_i$	\bar{X}
<i>Първа група:</i> Показаните елементи на карстови ландшафти отсъствуват напълно в района на местожителството (Дания, Белорусия)	2,3	2,9	1,8	2,9	2,4	12,3	2,5
<i>Втора група:</i> В района на постоянното местожителство ландшафтите имат по-малко или повече физиономично сходство с показаните елементи на карстови ландшафти (Куба, Норвегия, Ирак)	2,1	2,4	1,9	2,4	2,0	10,8	2,1
<i>Трета група:</i> Живеещи в райони с широко разпространение на карстови ландшафти, близки с показаните (Югославия, Франция)	1,7	2,7	1,8	1,6	1,6	8,4	1,7

рушението на тенденцията, изразена в същото направление и отнасяща се за каньоните, се дължи на изключителното своеобразие на показаните; затова и при трета група се наблюдава увеличение на оценката — 2,7. Явно е, че езерото има малка степен на атрактивност за почти всички анкетиранни.

4. Атрактивността като свойство на ландшафта остава постоянна (макар и да има известна сезонна динамика), а атрактивната оценка може да се изменя в зависимост от характеристиките на субекта.

5. Организацията на туристическите екскурзии трябва да бъде диференцирана съобразно с предпочитанията на различните чуждестранни туристически групи.

Целта на настоящата статия е, на първо място, разработка на определен методически прием, намаляващ в известна степен субективността при оценката на атрактивния потенциал на ландшафтите. На второ място, да се провери пригодността на методите при оценка на определени карстови ландшафти и елементи на карстови ландшафти, резултатите от която могат да послужат в известна степен

при организация на туристически екскурзии за туристи от различни страни.

Безспорно е, че броят на анкетираните е твърде малък, за да се правят категорични изводи. Главното в дадения случай е да се изяви един недостатъчно разработен метод за оценка на атрактивния потенциал на ландшафтите.

В заключение трябва да подчертаем, че въпросите, засягащи определенията на понятията, посочени в първата част на статията, и въпросите, свързани с методиката на определяне степента на атрактивност на ландшафтите, са твърде дискуссионни. Не претендираме за изчерпателно изследване на поставения проблем — изложението от нас мнение може да бъде предмет на разискване и уточнение както от специалистите, занимаващи се с теоретичните въпроси на туризма, така и от самите организатори.

ЛИТЕРАТУРА

1. Багрова, Л. В., Н. А. Багров, В. Е. Преображенский, — Рекреационные ресурсы (Подходы к анализу понятия), Изв. АН СССР, сер. геогр., 1977, №2.
2. Нееф, Э. — Теоретические основы ландшафтоведения, М., „Прогресс“, 1974.
3. Рабочая книга социолога (Под ред. Г. В. Осипова), М., „Наука“, 1976.
4. Теоретические основы рекреационной географии (Под ред. В. С. Преображенского), М., „Наука“, 1975.
5. Экология и эстетика ландшафта (Под ред. К. И. Ерингиса), Вильнюс, „Минтис“, 1975.
6. Раушер, Я. — Живая составляющая карста и геосистемная концепция В сб. „Карст как окружающая среда“, Брно, 1977